

Yayın Değerlendirme / Book Reviews

S. Frederick Starr (2019). *Kayıp Aydınlanma: Arap Fetihlerinden Timur'a Orta Asya'nın Altın Çağı*. Çev. Yusuf Selman İnanç. İstanbul: Kronik Kitap.*

Kanat Ydyrys**

Orta Asya; Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Türkmenistan ve Özbekistan'ın yer aldığı hayati derecede önemli bir jeopolitik alandır. 1991'de Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrası, bağımsızlığını kazanan bu ülkelere, coğrafi uzaklıkları, erişilemezlikleri ve zayıf ekonomileri nedeniyle uluslararası arenada yalnızca geçici bir ilgi gösterilmiştir. "Göçmen işçilerin, potansiyel teröristler ve en iyisi - zengin yer altı kaynakların ülkesi" - tüm bunlar bir şekilde Batı sakinlerinin Orta Asya ile ilgili görüşlerini özetlemektedir. Orta Asya ve Kafkasya Araştırmalar Enstitüsü Başkanı ve John Hopkins Üniversitesi'nin Paul Nietz Uluslararası Araştırmalar Okulu profesörü Stephen Frederick Starr'ın *Kayıp Aydınlanma: Arap Fetihlerinden Timur'a Orta Asya'nın Altın Çağı* kitabı, Orta Asya bölgesinin tarih ve mirasının bu stereotipini düzeltmeyi amaçlıyor. Bugün kültürel başarıları ile değil de doğal kaynakları ile dünya gündemine gelen Büyük Orta Asya, yani bugünkü Orta Asya'ya ilaveten Batı Çin, Kuzey Hindistan, Afganistan ve Kuzey Doğu İran coğrafyasının bin yıl önce insanlık bilim, kültür ve sanatına yaptıkları büyük katkıların en güzel sunumunu Starr'ın bu eserinde buluyoruz.

* Bu makaleyi şu şekilde kaynak gösterebilirsiniz:

Kanat Ydyrys (2019). "S. Frederick Starr (2019). *Kayıp Aydınlanma: Arap Fetihlerinden Timur'a Orta Asya'nın Altın Çağı*. Çev. Yusuf Selman İnanç. İstanbul: Kronik Kitap". *bilig – Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi* 91: 279-286

** Dr. Öğretim Üyesi, Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü – Türkistan / Kazakistan
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4938-467X>
kanat.ydyrys@ayu.edu.kz

Orta Asya, ilimlerde, matematikte ve dini düşüncede oldukça zengin ve derin bir entelektüel geleneğe sahiptir. Bu kitapta Frederick Starr, Orta Asya'nın ticaret ve ekonomik kalkınma, şehirlerinin büyüklüğü ve karmaşıklığı, sanatının gelişmesi ve her şeyden önce, bilginin ilerlemesinde öncülük ettiği 800-1100 yılları arasındaki dönemi ele almıştır. Kitap, özellikle Orta Asya devletlerinin kültürlerini anlamak için referans bir eserdir. Batı eğitim sisteminde matematik, geometri ve ikinci dereceden denklemlerin gelişimi alanlarında Orta Asyalı bilim adamlarının başarıları göz ardı edilerek, eski Yunanistan ve Rönesans Avrupa'sı entelektüel ilerlemenin simgesi haline getirilmiştir. 800-1100 yılları arasında Orta Asya devletlerinin başarılarını vurgulayan Starr, bu dönemde Asya'da antik Yunanistan ile erken modern Avrupa düşünürleri arasındaki tartışılmaz köprüyü ortaya koyuyor. Dahası, bu başarılar nadiren Orta Asya'ya atfedilmiştir, çünkü bu dönemdeki metinlerin çoğu Arapça yazılmıştır, bu da daha sonra bu düşünürlerin Arap olduğunu varsaymasına neden olmuştur.

Frederick Starr Orta Asya'daki Aydınlanma'nın hakikatini ve güzelliğini tam olarak göstermeyi mümkün kılan araştırmacılardan biridir. Starr'ın kullandığı muhakeme ve titiz analiz yöntemi sadece zamanın mantığını değil, aynı zamanda "Asya'nın çekirdeği" nin dönüşümünün tüm nedenleri kavramamızı kolaylaştırmaktadır. En önemlisi, olayların çoğu ve hatta kitapta yer alan isimlerin okuyuculara tanıdık gelmeleri - İbni Sina, Ömer Hayyam, El Farabi ve El Biruni bölgede aşına oldukları ya da en azından duydukları, ancak Starr'ın kitabı, dağılmış biyografileri bir bütün halinde bir araya getirerek Orta Asya Aydınlanmasının büyük dünyasına dalmanıza izin vermektedir.

Starr, Orta Asya'nın Altın Çağının sebeplerini belirleyerek gözlemleyerek not ediyor. 15-16. Yüzyıldaki navigasyon döneminden önceki Orta Asya'nın coğrafi konumu, bu bölgeyi Avrasya'nın birçok önemli ihracat yolunun merkezine, bir tür Dünya Merkezi haline getirmiştir. Doğuda Çin, güneyde Hindistan, güneybatıda Arap Yarımadası, batıda Osmanlı İmparatorluğu ve Avrupa ile kesişen Orta Asya her türlü iletişimin merkezinde yer aldı. Orta Çağ'da lojistiğin başlıca ihracat aracı, 226 kilograma kadar taşıma kapasitesine sahip yerel Baktrian devesiydi. Deve karavanları İpek Yolu'nun "yük trenleri" idi. Starr'a göre, İpek Yolu için karavanları donatan Araplar ya da Çinliler değil, büyük tüccarların Orta Asya kökenleri vardı. Muhtemelen

Orta Asya'nın bir ticaret merkezi olarak solması, deniz yollarının gelişmesiyle açıklanmaktadır - deniz rotasını Hindistan'a açan Vasco Da Gama, bu sürece katkıda bulunmuştur. Araştırmacılar, orta çağdaki "Dünya Merkezi" Avrupa, Orta Doğu veya Güneydoğu Asya bölgelerinin rolünü üstlenirlerse, Starr bu rolü Orta Asya'ya vermektedir.

Arap fetihlerinden çok önce, M.Ö. 1. yüzyılda yaşayan Yunan coğrafyacı Strabo, bu bölgeyi zaten "bin şehrin ülkesi" olarak nitelendirdi. Orta Asya şehirlerinin büyüklüğü Orta Doğu sakinlerinin hayal gücünü etkiledi - kuzey Afganistan'da eski bir şehir olan Balkh'taki Bala Hisar kalesi, Truva'nın toplam alanının 10 katı ve Türkiye'deki antik Prienin alt kısmının iki katıydı. Türkmenistan'da bulunan antik bir şehir olan Merv, 12. yüzyılda Çin Hangzhou'dan önce dünyanın en büyük şehriydi. Tertius Chandler, "Dört Bin Yıllık Kentsel Büyüme" çalışmasında, 1150'de 200.000 nüfuslu Merv'in dünyanın en büyük şehri olduğunu yazdı. Örneğin, aynı dönemdeki Londra nüfusu 10.000 kişiydi. 200.000 ile 500.000 kişi arasında olan Nishapur şehri (Kuzey İran) ve Sistan (Doğu İran) topraklarından geçen George Curzon, dünyanın hiçbir yerinde bu kadar fazla kalıntı görmediğini yazdı. Maalesef şehirlerde kullanılan kumlu yapı malzemesi zamanla o kadar etkilendi ki, eski mimari mirasın sadece küçük bir kısmı yüzyıllar boyunca geçmeyi başardı - Starr'ın belirttiği gibi, orjinal halleriyle korunmuşlarsaydı, Orta Asya şehirleri Venedik ile iyi rekabet edebilirdi.

Orta Asya ortaçağ şehirlerinin su temini sistemleri bir başka teknolojik ilerleme idi. Merv'in hidrolik sistemini sürdürmek için 12.000 çalışanı ve bunun bakımı için 300 dalgıçları vardı. Barajlar, yeraltı boruları, vanalar, fırtına çukurları, arıtma noktaları - şehirler sofistike ve teknik olarak üstün su temin sistemlerine sahipti. 1920'lerde, bir Sovyet mühendis, Orta Asya'da binlerce bulunan antik su kaldırma tekerleklerinin (çigir veya çarh) modern sistem gibi modern sulama seviyesine ulaştığını, ancak% 30-50 daha az su gerektirdiğini hesapladı. Xinjiang'da su tasarrufu sağlayan yeraltı kanalları olan eşsiz "keriz" sistemleri modern araştırmacıları şaşırtmaya devam ediyor. Paradoksal olarak, binlerce yıldan sonra, bazı yerlerde, sulama sistemleri eski yapı analoglarıyla eşitlememiştir. Vidalar, sıvıları pompalamak için basınçlı pompalar, krank milleri - örneğin bu teknolojik yenilikler Çin'e zengin "hidrolik medeniyeti" ile Orta Asya'dan geldi.

Yazar, Orta Asya'daki yoğun bilimsel faaliyet döneminin yaklaşık 400 yıl

sürdüğünü ve belki de bu dönemin kütüphanelerin kaybı olmasaydı devam edebileceğini belirtti. Starr'a göre "Orta Asya'daki Aydınlanma çağı klasik dönemin simgesi Atina ve Hellenizm'in bilim merkezi olarak bilinen İskenderiye'den beş kat daha uzundu. Çin'deki Ming veya Qing Hanedanlığı döneminden ve Tokugawa'nın kuruluşundan günümüze kadar olan Han Hanedanlığı dönemi veya tarihi dönemiyle aynı olan Roma Cumhuriyeti'nden daha uzundu. Uzun yıllar boyunca modern Doğu İran ve Batı Çin toprakları, ayrıca Kazakistan'dan Güney'e Afganistana kadar geniş coğrafyada yer alan Büyük Orta Asya dünyanın merkeziydi."

Starr, Orta Asya'daki Altın Çağ'ın nedenlerini yoğun kıta ticareti ve gelişmiş sulu tarım sonucu biriken bölgenin zenginliği; otoritelerin ve varlıklı ailelerin bilime, sanata ve kültüre bir bütün olarak himayesi, din (İslam'ın ortaya çıkışı ve hakikatlerini bilme ve ispat etme isteği), dini çoğulculuk ve yoğun kültür ve dil değişimi ile açıklamaktadır.

Aydınlanma Çağı neden bitti sorusuna cevap olarak Starr, tüm "Altın Çağlar" düşüşe geçiyor, ancak Orta Asya'daki Altın Çağ trajik bir şekilde bölgeyi yeni niteliksel olarak farklı bir devlete aktarmadığını, aksine tam tersine, yüzyıllarca süren "kalınlık" ve entelektüel düşüşe yol açtığını öne sürmektedir. Her ne kadar bazı alimler, Orta Asya biliminin geleneklerini miras alan diğer Müslüman imparatorluklarında, Hindistan'da Babür'ün Moğol imparatorluğu, İran'da Safeviler ve Osmanlı imparatorluğu - Starr'ı sürdürdüğüne inanıyor olsa da, bu tartışmaya kuşkuyla bakıyorlar. Bu imparatorluklardaki bilimin hem niceliksel hem de niteliksel göstergeler açısından sınırlı olduğunu ve felsefenin yalnızca önceden yazılmış eserlere ilişkin yorumlardan oluştuğunu belirtmiştir.

Cengiz Han'ın Horezm'i işgal etmesi elbette bölgenin ekonomisini ve ekolojisini mahvetti. Ancak Starr, bölgenin entelektüel çöküşünün tek nedeni olarak Moğol istilasını göstermiyor. Evet, Moğollar büyük kayıplar verdi. Demografik kayıpların yanı sıra kültürel ve uygarlık kayıpları, belki de tarihte benzeri görülmemiştir. Balh, Nişapur, Tus, Gurganj, Herat ıssız bir çöl haline dönüştürüldü. Sadece Merv'deki kayıplar, yaklaşık 700.000 nüfusa ulaştı. Farab, Gurganj, Şaş (Taşkent), Balasagun (Tokmok), Uzgen, Hojent, Bamian, Kabil ve Termez - tüm bu şehirlerde, toplam nüfusun% 75 ila% 90'ı arasında bir kayıp meydana geldi. Buhara ve Semerkant, işgalden 100 yıl sonra bile harabelerde kalmıştır.

Moğol istilasının Orta Asya ticaret ve kültür hayatında büyük bir yıkıma neden olduğunda hiç şüphe yoktur. Fakat Starr'a göre bu bölgedeki kültürel çöküş çok önceden başlamıştır ve bunun birçok nedeni vardır. Orta Asyalıların kendi aralarındaki iç mücadeleleri ticareti zayıflatmış, ticaretle gelen zenginlikle beslenen kültürel hayat da tabii olarak bundan etkilenmiştir. Moğolların gelişinin öncesinde bölgede şekilci ve kuralcı din anlayışı hâkim olmuş, aklın kullanımı sınırlandırılmış ve toplumsal huzuru sağlama adına farklı öğretiler yok edilmeye çalışılmıştır. Bu karmaşa döneminde halkın bir sığınak olarak Sufizme yönelmesi yazarın dikkat çektiği hususlardan birisidir.

Moğolların başlangıçtaki kültürel yıkım siyaseti sonrasında belki de entelektüel canlanmanın önünü de açmıştır. Hülagu'nun patronluğunda Tusi, Meraga Rasathanesi'ni; sonrasında Uluğ Bey, Semerkant Rasathanesi'ni kurmuş ve bu kurumlar doğa ve matematik bilimlerinin öğretildiği önemli merkezler olarak bilim tarihine geçmişlerdir. Bu kurumların ulema eliyle yok edildiği de Starr'ın vurguladığı dikkat çeken hususlardan birisidir.

Yazar, Orta Asya'daki yoğun bilimsel faaliyet döneminin yaklaşık 400 yıl sürdüğünü ve belki de bu dönemin kütüphanelerin kaybı olmasaydı devam edebileceğini belirtmiştir. Starr'a göre "Orta Asya'daki Aydınlanma çağı klasik dönemin simgesi Atina ve Hellenizm'in bilim merkezi olarak bilinen İskenderiye'den beş kat daha uzundu. Çin'deki Ming veya Qing Hanedanlığı döneminden ve Tokugawa'nın kuruluşundan günümüze kadar olan Han Hanedanlığı dönemi veya tarihi dönemiyle aynı olan Roma Cumhuriyeti'nden daha uzundu. Uzun yıllar boyunca modern Doğu İnan ve Batı Çin toprakları, ayrıca Kazakistan'dan Güney'e Afganistana kadar geniş coğrafyada yer alan Büyük Orta Asya dünyanın merkeziydi."

Yazara göre Orta Asyalılar Yunanlıların aktarıcıları olmanın ötesinde birçok alanda kendi keşiflerini gerçekleştirmiş ve bilim üretme sürecine büyük katkılar sağlamışlardır. Bu noktada yazar şu soruyu soruyor: Bu enerji nereden geliyor? Yazar Orta Asya'nın İslam öncesi kültürel hayatına dair çok az bilgi olduğuna işaret ediyor; ancak kısıtlı bilgilerin bu bölgenin hem seküler hem de dini alanda büyük bir bilgi birikimiyle altın çağına girdiğini gösterdiğine vurgu yapıyor. Bu altın çağın Moğol istilasıyla son bulduğu genel olarak kabul edilse de, yazara göre bu bir açıdan çok erken, bir açıdan ise çok geç görünüyor.

Orta Asya halklarının bu başarısı karşısında Starr, bu insanların kim olduğunun cevabını arıyor ve şu bulgulara ulaşıyor: İslam'ın altın çağında yaşayan bilim ve düşünce insanların üçte birinin Orta Asyalı, diğer üçte biri de Pers asıllı olduğu tespit edilmektedir. Bilim, matematik ve felsefe alanında Orta Asyalıların oranı %90'dır. Bu insanlar ağırlıklı olarak Farsçanın değişik versiyonlarını konuşan İrani kökenli olup, ayrıca aralarında artan oranda Türki asıllı insanlar da bulunmaktaydı. Bu etnik köken sorusunun ardından yazar bu insanların altın çağda neyi başardıklarına, bu başarının gerçekleşmesinin nedenlerine ve bu zengin düşünce doğurduğu sonuçlara cevap arıyor.

İkinci bölümde Orta Asya'nın yerleşik şehir hayatının tarihi süreci tasvir ediliyor. Starr'a göre Orta Asya medeniyeti su kıtlığının hâkim olduğu bir coğrafyada iyi bir sulama sistemine dayalı tarımsal üretim ve kaliteli mal üretip uzak bölgelere kadar ihraç etmeye dayalı ticaretten kaynaklanan zenginlik üretmiştir. Bu durum bölge şehirlerinin zengin ticaret merkezleri olarak öne çıkmalarına, bu şehirlerde girişimci bir sınıfın oluşmasına ve bu sınıfın kaliteli mallar üreterek bu malları çok uzak bölgelere kadar pazarlayacak bir ticaret ağı kurmalarına katkı sağlamıştır. Yazara göre bu ticaret ağı Çin'i de içine alsada, kendi bölgeleri dışına çıkmaktan hoşlanmayan Çinli tüccarların kervan ticaretindeki rolleri önemsizdir.

Yazar'a göre Avrasya'nın merkezinde olmaları, Hint, Çin ve Ortadoğu medeniyetleri ile çevrili olmaları nedeniyle Orta Asyalılar sürekli iş yapmanın yeni yolları ve yeni fikirlerle karşılaşıyorlardı. Asırlar boyunca karşılaştıkları şeylerin hangisinin faydalı, hangisinin faydasız olduğunu bulmanın ustası olduklarından, faydalı gördüklerini kolaylıkla kendi ortamlarına uyarlamada büyük tecrübe kazanmışlardı. Bu durum fikir alanında da böyle idi.

Starr, Orta Asyalıların farklı düşünce ve inançları bir potada nasıl erittikleri konusunu üçüncü bölümde ele alıyor. Yazar Orta Asya'da İslam öncesi dönemde yüksek bir eğitim seviyesi olduğuna dikkat çekiyor. Çin kaynaklarına göre Soğdlar, İslam öncesinde detaylı bir yazılı kanun külliyatına sahip olup bunları mabetlerde saklıyorlardı. Orta Asyalıların matematik ve tıp bilimlerinde de benzer külliyata sahip olmaları doğaldı. Starr İslam öncesi Orta Asya'da büyük kütüphaneler olduğunu ifade ediyor ve bir asır önce Türkmenistan'da bir mağarada bulunan değişik dillerde on beş bin cilt civarındaki külliyatı delil gösteriyor. Ayrıca yaklaşık iki asır boyunca Yunancanın bu bölgede ortak dil olduğuna dikkat çekiyor.

Orta Asya'nın Zerdüştlük ve Budizm'in önemli merkezleri olduğunu söylemek okuyucuya şaşırtıcı gelebilir. Büyük İskender'in doğu seferiyle bu çeşitliliğe Yunan dinlerini de eklemek gerekiyor. Daha sonra Helenistik kültürün en önemli taşıyıcısı olarak bu bölgede Hıristiyanlığı da görmekteyiz. Burada Starr'ın dikkat çektiği önemli bir husus Orta Asyalıların bu dini geleneklerin pasif takipçisi olmaktan öte aktif inşacıları olmalarıdır. Orta Asyalıların önceki dini geleneklerdeki kurucu rolleri göz önünde bulundurulduğunda, İslam geleneğinde de başta hadis kitaplarının çoğu olmak üzere İslam'ın temel metinlerinin inşacıları olarak oynadıkları roller gayet anlaşılır olmaktadır.

Starr'a göre İslam öncesi Orta Asyalıların en önemli özelliklerinden biri, sorgulayıcı bir zihne sahip olmalarıdır. Oldukça eğitilmiş olan bu insanlar sanat, müzik veya astronomi, matematik, felsefe gibi daha teorik-entelektüel çabalara zaman ayırmışlardır. İslam öncesi en az beş farklı dinle karşılaşan Orta Asyalılar, bu dinler arasında karşılaştırmaya yönelmişler ve dinler arasındaki benzerlik ve farklılıkları ortaya çıkarmaya çalışmışlardır. Bu çaba onları epistemoloji probleminde götürmüştür.

Starr dördüncü bölümde Arapların Orta Asya'yı askeri olarak nasıl fethettiğini, beşinci bölümde de Orta Asyalıların Bağdat'ı kültürel olarak nasıl fethettiğini tasvir ediyor. Özetle, Orta Asya tarihinde birçok işgal görmüştü fakat her işgalin ardından da siyasi, dini ve kültürel otonomluğunu kazanmıştı. Arapların Orta Asya'ya saldırısı şiddetli bir direnişe neden oldu. Bu direniş Arapları birbirine düşürdü ve bölgeye hakimiyet kurmalarını geciktirdi. Bununla birlikte Arap saldırıları uzun vadede bölgede iki önemli değişikliğe neden oldu: Resmi ve entelektüel kullanım dili olarak Arapça ve yeni din olarak İslam. Kültürlü Orta Asya toplumu nezdinde Araplar vahşi insanlardı ve bu imajı pekiştirmek için çokça örnek vaka sunuyorlardı. Bu bağlamda onlar kitapların ve dini literatürün yakılması, kültüre ve medeniyete savaş açılmasının çokça örneğini sundular.

Starr'a göre Abbasi başkentinde entelektüel faaliyetlere olan desteğin kesilmesi bu faaliyetlerin doğuya ve özellikle de Orta Asya'ya kaymasına neden olmuştur. Yazar sonraki bölümlerde her bir yerel hanedanla entelektüel hayatta öne çıkan merkezleri ve bu merkezlerin bilim, kültür ve sanata katkılarını ayrıntılı bir şekilde tasvir ediyor. Yazar ilk olarak Nişabur merkezli Horasan'ın yıldızının nasıl parladığını dile getirmiştir. Ona göre Horasan daha Ortodoks ve gelenekçi alimler yetiştirdiği gibi payına düşen orandan fazla şüpheli ve ser-

best fikirli insanlar yetiştirmiştir. Burada yetişen birçok düşünür yenilikçi ruha sahip olup sınırları aşır yeni ufuklarda dolaşmaya istekliydiler.

Samanilerin bölgede hakimiyet kurmalarıyla birlikte, her ne kadar her bir şehrin kendine göre ekonomik ve kültürel zenginliği olsa da, İslam öncesinde Zerdüştlük ve Budizm'in önemli merkezi olan Buhara siyasi ve entelektüel merkez olarak ön plana çıkmıştır. Buhara'da yazılı kültür o kadar zengindi ki pazar yerini dolduran kitapçılarda değişik dilde her çeşit kitabı bulmak mümkündü. Dahası kitapçılar satış yapabilmek için indirim yarışına girmekteydiler. Starr'a göre Buhara elitleri özgür düşünceye ve İsmaililiğe meyilli olsalar da şehir geleneksel Sünniliğin kalesiydi ve Buhara uleması kendini Sünniliğin koruyucusu olarak görüyordu. Buhari ve diğer hadis bilginlerinin çoğunun bu bölgeden olmaları ve sözlü hadis kültürünü yazıya geçmeleri bölge insanının daha önce diğer dini geleneklerde yaptıkları derleme, tasnif ve çeviri faaliyetlerinin bir devamıdır. Starr'a göre hadislerin derlenmesi zahiri bir din anlayışının ön plana çıkmasına neden olmuş, buna karşı gösterilen tepki de Sufiliğin yaygınlaşmasına neden olmuştur.

Orta Asya'nın, hangi taraftan olursa, enine de boyuna da ölçüldüğü zaman dünyanın tam göbeğinde yer aldığı görülür. Bölge, yerleşik düzenin en kuzey, göçebe yaşayışın en güney sınırlarını kapsamı içine almaktadır. Eski çağın en önemli kıtalar ötesi ticaret bölgesi olan bölge, İpek Yolu boyunca yer alır. Bu münasebetle onun kapısı dünyanın dört bir tarafına açıktır. Etrafındaki kültürel, manevi, siyasi, ticari ve ekonomik yeniliklerden her zaman etkilenmiştir. Helenizm, Tek Tanrıcılık, Zerdüştlük, Maniheizm, Budizm, Konfıçyüşçülük, Hristiyanlık ve İslamiyet gibi dinler bu bölgede hakimiyet kurmaya çalışmışlardır. Burada Türkistan, Taraz, Otırar, İsficap, Cent, Sıganak gibi gelişmiş şehirler kuruldu. Onlar ticaret ve el sanatlarının, uluslararası ilişkilerin, entelektüel ve manevi hayatın büyük merkezleri şeklinde dönüşmüşlerdir. Yine bu bölge, insanlık tarihinin Ebu Nasır al-Farabi, Dede Korkut, Hoca Ahmet Yesevi, Süleyman Bakırgani gibi büyük şahsiyetlerini yetiştirmiş; kendi çağının bütün dünyaca bilinen Buhara, Merv, Semerkand, Herat şehirleri ile Doğu Urbanizminin parlak yıldızlarını bir araya toplamıştır.

Okuyucunun, Orta Asya bölgesinin bir zamanlar tarım, ticaret ve bilim-kültür alanında asırlarca dünyanın en gelişmiş bölgesi olduğunun hikayesini akıcı bir üslupla okurken bu yükseliş ve çöküşün nedenleri üzerinde düşünmeli, buradan bugünün entelektüel merkezlerinin ve kendi coğrafyasının geleceği ile ilgili dersler çıkarmalıdır.